

ПРАВНИ РЕЖИМ ВЕЛИКИХ ПОДРУШТВЉЕНИХ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРЕДУЗЕЋА

1. Увод. — Најмање бројну групу пољопривредних организација у Југославији чине пољопривредни комбинати. Тако је у 1976. години било свега 274 овакве пољопривредне организације. Међутим, ове организације су учествовале са скоро три четвртине укупних обрадивих површина које припадају социјалистичком сектору у Југославији. Истовремено, ова пољопривредна предузећа — пољопривредно-индустријски комбинати остварили су широку сарадњу са пољопривредним задругама и непосредно са индивидуалним пољопривредним произвођачима. Очигледно да је тежиште развоја социјалистичке пољопривреде у Југославији — стварање крупних индустријско-пољопривредних комбината. Ови комбинати су истовремено и организатори пољопривредне производње и сарадње између пољопривредних задруга и индивидуалних произвођача на одређеном географском подручју. Тако, поједини комбинати сарађују непосредно, или посредно, са по више десетина хиљада индивидуалних пољопривредних газдинстава.

Пољопривредно-индустријски комбинати, како се они обично називају, скраћено ПИК, у свом саставу поред пољопривредне производње, имају врло развијену прехранбену индустрију (фабрике шећера, фабрике уља, фабрике конзерви, индустријске кланице, млекаре, па чак и фармацевтску и козметичку производњу). Сада у Југославији имамо и таквих пољопривредно-индустријских комбината који имају и преко 60.000 хектара обрадиве површине, већи број фабрика, института, самоуслуга и по двадесетак хиљада запослених. Није потребно посебно истацати, да оваква пољопривредна производња, која је у једном комбинату непосредно повезана са одговарајућом индустријом, постиже високу продуктивност и даје огромне вишкове.

2. Појам и облици пољопривредно-индустријских комбината и пословних заједница. — У Уставу СФРЈ Југославије од 1974. године, у члану 38. је предвиђено да се радне организације могу удруживати у разне облике сложених организација удруженог рада. Исто тако да се основне организације удруженог рада и радне организације могу удруживати у заједнице и друге облике удруживања организација удруженог рада у којима остварају одређене заједничке интересе. Чак шта више предвиђено је да се законом или на закону заснованом одлуком скупштине друштвено-политичке заједнице може, под условима утврђеним уставом, прописати обавезно удруживање одређених врста организација удруженог рада у за-

јединице у којима се, у општем интересу, обезбеђује јединство система рада у одговарајућим областима. Ови и други уставни принципи су разрабени Законом о удруженом раду од 1976. године („Службени лист СФРЈ”, бр. 53 од 3. децембра 1976. године). У складу са уставним и законским одредбама пољопривредно-индустријски комбинати су, по правилу, сложене организације удруженог рада. Реорганизација ових сложених пољопривредних организација је започела још 1972. године, после доношења уставних амандмана и још је у току. У пољопривредно-индустријским комбинатима који су већ били организовани као здружена предузећа процес ње реорганизације је знатно лакши и он је већ завршен. Међутим у оним пољопривредно-индустријским комбинатима која су била јединствена предузећа, тај процес реорганизације је знатно сложенији.

Пре него што пређемо на анализу правног режима у великим пољопривредним комбинатима у складу са новим уставним начелима и одредбама Закона о удруженом раду, неопходно је укратко објаснити положај основне организације удруженог рада, јер она чини основу удруженог рада у југословенском самоуправном систему. Основна организација удруженог рада је заснована на непосредном управљању свих радника у удруженом раду. У Закону о удруженом раду је предвиђено да радници имају право и дужност да део радне организације организују ако основну организацију под следећим условима:

- 1) да такав део чини радну целину;
- 2) да се резултат заједничког рада радника у радној целини која се организује као основна организација може самостално изразити као вредност у радној организацији или на тржишту;
- 3) да радници у тој радној целини могу остварити своја друштвено-економска и друга самоуправна права. Законом је утврђен правни субјективитет основе организације удруженог рада. У ствари овај правни субјективитет, својство правног лица, признат је свакој организацији удруженог рада у погледу права и обавеза која им припадају на основу устава, закона и самоуправног споразума о удруживању. Затим се предвиђа да се радници организовани у основне организације удруженог рада удружују на основу самоуправног споразума у радну организацију. Радна организација је самостална самоуправна организација радника повезаних заједничким интересима у раду и организованих у основне организације у њеном саставу или непосредно повезаних јединственим процесом рада (члан 346. Закона о удруженом раду). Радне организације се могу удруживати у сложене организације удруженог рада (члан 382. Закона о удруженом раду). Тако се сложена организација удруженог рада организује: 1) удруживањем радних организација које су међусобно повезане производњом сировина, снабдевањем енергијом, репродукционим материјалом, полупроизводима, односно деловима обраде готових производа и прометом робе и услуга; 2) удруживањем радних организација које раде и производе у основи исте производе, исте врсте производа, односно које врше исте врсте услуга, под условом да се њиховим удруживањем обезбеђује увођење развијеније технолошко-техничке основе рада у удруженим организацијама и таква подела рада којим се омогућује њихова специјализација,

а тиме и већа продуктивност друштвеног рада; 3) удруживањем радних организација које производе различите производе или врше различите услуге ради остварења заједничког дохотка и других заједничких интереса.

У сложену организацију удруженог рада могу се удруживати и земљорадничке задруге и други облици удруживања земљорадника, у складу са самоуправним споразумом о удруживању. У напред наведеном смислу пољопривредно-индустријски комбинати, као сложене организације удруженог рада удружују и пољопривредна добра, и фарме, фабрике за прераду пољопривредних производа, земљорадничке задруге и слично. Тако је на пример у Пољопривредном комбинату Београд (ПКБ „Београд“) на основу самоуправног споразума о удруживању, 57 основних организација удруженог рада организовано у десетак радних организација, а затим су ових десетак радних организација удружене у комбинат. Тако је настало велико подруштвено социјалистичко газдинство које има више десетина хиљада хектара обрадиве земље, запошљава близу двадесет хиљада радника, остварује кооперацију са још око 80 хиљада индивидуалних пољопривредних газдинстава, има десетине фабрика и самоуслуга (великих продавница прехрамбених производа).

Поред удруживања у пољопривредно-индустријске комбинате може се у области пољопривреде удруживање и подруштвљавање остварити и у пословне заједнице. У члану 388. Закона о удруженом раду је предвиђено да се радници могу самоуправним споразумом удруживати своје организације удруженог рада у пословну заједницу, када су ради остваривања својих делатности и развоја производно, радно или пословно повезани, ради заједничког утврђивања поделе рада, међусобног унапређивања услова рада и пословања, испитивања тржишта, усклађивања производње одређене робе и услуга, заједничког иступања на домаћем и страном тржишту. Предвиђено је да се у пословну заједницу могу удружити земљорадничке задруге и други облици удруживања земљорадника. Можемо закључити да за сада и према законским прописима и привредној пракси стварање великих подруштвених организација удруженог рада може извршити или у организационом облику комбината, или преко пословне заједнице. То би биле организационе форме где се врше одређене статусне промене. Наиме и у једном и у другом случају удруживања настаје ново правно лице — комбинат односно пословна заједница.

Поред ових правних облика удруживања које имају за последицу и статусно организационе промене, знатан степен подруштвљавања се остварује са самоуправним споразумима о удруживању рада и средстава ради стицања заједничког прихода и самоуправним споразумима о удруживању рада и средстава у циљу стицања и расподеле дохотка заједнички оствареног (чланови 64 до 99. Закона о удруженом раду).

3. *Удруживање у пољопривредно-индустријски комбинат.* — Пољопривредно-индустријски комбинат, као сложене организације удруженог рада стичу својство правног лица даном уписа у судски регистар самоуправног споразума о удруживању радних организација у комбинат. Истовремено сви делови комбината — основне организације удруженог рада и радне организације имају својство правног лица и пословну способност

у оквирима закона и самоуправног споразума. Поставља се питање којим пословима ће се Пољопривредно-индустријски комбинат бавити и обим његових пословних активности. Основно правило код удруживања у сложену организацију удруженог рада да се сложена организација може бавити оним пословима и у оном обиму који је предвиђен самоуправним споразумом о удруживању.

Очигледно да у једној таквој великој организацији удруженог рада као што је пољопривредни комбинат мора да постоји добро организовано планирање рада и пословања. До плана комбината се долази поступно. Свака основна организација удруженог рада у комбинату (а њих као што смо видели у великим комбинатима може бити и стотинак) доноси свој план развоја. Ти планови развоја су основа поделе рада и специјализације производње у комбинату. Радне организације на основу планова основних организација удруженог рада утврђују своје планове рада и развоја и на крају пољопривредни комбинат доноси план рада и развоја за одређени временски период. Снага таквог планирања је у томе што су планови дело радника. Ови планови основних организација удруженог рада се узајамно усклађују у оквиру комбината. Међутим, развојни план комбината није само збир усаглашених планова основних организација удруженог рада, већ и једна целина која предвиђа остварење пословних циљева за све удружене организације у комбинату. Комбинат у свом саставу, по правилу, има посебан сервис за планирање. Та посебна служба (сервис планско-аналитички) израђује методологију планирања и ради на усаглашавању планова свих основних организација и радних организација у комбинату и комбината као целине.

Неопходно је истаћи да свака удружена основна организација у комбинату одговара за своје обавезе свим средствима. За обавезе основне организације, друге основне организације и комбинат одговарају у обиму који је уписан у судски регистар код надлежног привредног суда приликом регистрације основне организације удруженог рада. Обратно, ако самоуправним споразумом о удруживању у комбинат није утврђена и у судски регистар уписана одговорност основних организација удруженог рада за обавезе радне организације и комбината за обавезе ових сложених организација одговарају солидарно све основне организације које су у њиховом саставу. За обавезе које преузима нека од основних организација удруженог рада одговарају и друге основне организације само ако је то предвиђено самоуправним споразумом о удруживању у радну организацију односно у сложену организацију удруженог рада — пољопривредни комбинат и уписано у судски регистар.

Услови и начин повезивања и однос радних организација удружених у сложену организацију — комбинат, утврђује се самоуправним споразумом о удруживању. Конституисање пољопривредног комбината састоји се од:

- 1) закључивања самоуправног споразума о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат;
- 2) избора радничког савета, односно одговарајућег органа управљања у пољопривредно-индустријском комбинату (скупштине);

3) именоване вршиоца дужности пословодног органа.

Самоуправним споразумом о удруживању радних организација у пољопривредно-индустријски комбинат се утврђују статутарна и облигационо правна питања комбината. Самоуправни споразум о удруживању у комбинат садржи одредбе: о фирми и седишту комбината, о делатностима којима ће се комбинат бавити и циљевима ради којих се врши удруживање; у координирању процеса рада; о удруживању средстава и њиховој намени; о правима, обавезама и одговорностима удружених организација; о остваривању заједничко утврђених делатности и циљева; о доношењу плана и о усклађивању планова удружених организација; о саставу, избору, опозиву и делокругу органа управљања и њиховог извршног органа; о пословодном органу комбината и његовој одговорности: о облицима и условима остваривања одговорности комбината и њиховим овлашћењима у правном промету који врши за радне организације; о правима, обавезама и одговорностима радне организације (радне заједнице) која обавља заједничке послове; о условима и начину иступања из основне организације удруженог рада (комбината), као и друге одредбе од значаја за остваривање утврђених делатности, заједничких послова и циљева.

После закључивања самоуправног споразума о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат, а најкасније у року од шест месеци од дана закључивања тог споразума, радници основних организација у саставу комбината на предлог радничког савета, доносе статут комбината већином гласова свих радника у свакој основној организацији. Ако радници свих основних организација у саставу радне организације оцене да су испуњени услови, могу одлучити већином гласова укупног броја радника сваке основне организације да се њихова радна организација организује као комбинат. У том случају радници сваке основне организације одлучују да се њихова основна организација сама или удружена са другим основним организацијама, ако су испуњени законом одређени услови, организује као радна организација у саставу комбината. У судски регистар би се у наведеном случају уписивао председник дотадашње радне организације, а уписују се новоорганизоване радне организације и комбинат. Комбинат престаје да постоји кад све удружене организације то одлуче или кад престану да постоје удружене организације.

Свака радна организација у саставу комбината има фирму. Исто тако у фирми мора бити истакнуто да послује у саставу комбината. Фирма радне организације се утврђује актом о њеном оснивању, а приликом конституисања радне организације утврђује се самоуправним споразумом о удруживању, а ако радна организација у свом саставу нема основних организација њеним статутом. Свака основна организација рада има назив. Назив основне организације удруженог рада утврђује се одлуком о њеном организовању, а после закључења самоуправног споразума о удруживању у радну организацију — статутом основне организације. Фирма радне организације и назив основне организације удруженог рада уписује се у судски регистар у који је иначе уписана организација односно основна организација. У закону је предвиђено да је фирма има под којим послује радна организација. Основна организација удруженог рада пос-

лује са трећим лицима под фирмом радне организације у чијем је саставу и под својим називом, а унутар своје радне организације под својим називом. Исти је случај у погледу употребе фирме у оквиру комбината као сложене организације удруженог рада с тим што овде имамо још и заједничку фирму комбината који у свом саставу има радне и основне организације.

Фирма упућује на делатност коју врши комбинат, радна организација, а назив на делатност коју врши основна организација удруженог рада у оквиру предмета пословања радне организације и комбината. Фирма садржи и назначење одговорности за обавезе комбината, радне организације и основне организације (потпуна одговорност, солидарна, или супсидијарна одговорност свим средствима или само до одређеног износа средстава). Потпуна одговорност значи ако комбинат одговара непосредно, или радна организација, свим средствима за обавезе основне организације удруженог рада и обратно. Солидарна одговорност може бити двојака: до неограниченог износа или до износа тачно предвиђеног у самоуправном споразуму. Супсидијарна одговорност такође може бити двојака: неограничена или до износа који је назначен у самоуправном споразуму и уписан у судски регистар. Разлика између солидарне и супсидијарне одговорности према трећим лицима је у томе, што ако је предвиђена солидарна одговорност, повериоци нису дужни захтевати принудно извршење путем суда у односу на једну од организација у саставу комбината, па тек ако не буду могли да наплате од главног дужника, да се могу обратити осталим, већ могу непосредно захтевати наплату од свих удружених организација у саставу комбината. Напротив, код супсидијарне морају се обратити главном дужнику, организацији која је непосредно обавезна, па ако од ње не би могли да наплате дугујући износ, могу покренути поступак принудног извршења против осталих организација у саставу комбината — супсидијарних дужника. Код супсидијарне одговорности важи правило *beneficium ordinis*.

Пољопривредно-индустријски комбинати, по правилу, имају скраћени назив, на пример ПИК „Београд“, ПИК „Тамиш“, ПИК „Осијек“, ПИК „Серво Михаљ“ и слично. Док основна организација има назив, на пример: ООУР „Зора“ — фабрика млечних производа у саставу Радне организације „Млекара“ ПИК „Бечеј“. У почетку је било примедба извесних правних писаца да ће овај „троструки правни субјективитет“ унећи забуну на тржишту. Међутим, пословна пракса у току последњих неколико година није дала за право оваквим страховањима. Сада се сасвим одређено зна када је реч о комбинату, а када о радној организацији, или основној организацији удруженог рада у саставу комбината. Тако је овај нови начин изражавања правног субјективитета прихваћен не само у прописима него и у пракси. Сматрамо да је овом прихватању крчило пут раније постојање пољопривредно-индустријских комбината као удружених предузећа, који су у свом саставу имали посебне организације са својством правног лица.

4. *Руковођење и управљање пољопривредно-индустријским комбинатима и пословним заједницама.* — У складу са уставним и законским проме-

нама на основу Устава СФРЈ од 1974. године, радници своја основна самоуправна права врше непосредно у основним организацијама удруженог рада. У бројним основним организацијама (преко сто запослених) и савета основне организације удруженог рада на који збор радника преноси одређена овлашћења. Поред савета основне организације удруженог рада (радничког савета, задружног савета) постоји и инокосни извршни орган ради вођења послова — пословни органа, директор, управник и сл.) основне организације удруженог рада који може имати само пословне функције и старати се о извршењу одлука и закључака збора радника, радничког савета и других органа самоуправљања у основној организацији удруженог рада (одбора, комисија и сл.).

Самоуправљање и вођење послова у комбинату уређује се самоуправним споразумом о удруживању у комбинат и статутом комбината. У самоуправном споразуму о удруживању радних организација у комбинат предвиђено је који ће органи самоуправљања у комбинату постојати, на који начин ће бити образовани, које ће надлежности имати, делокруг рада појединих органа и сва друга питања статусног карактера. На примеру једног самоуправног споразума о удруживању у комбинат можемо видети како се та питања уређују.

Самоуправним споразумом о удруживању радних организација у један пољопривредно-индустријски комбинат је предвиђено да се раднички савет комбината састоји од чланова који су изабрани на делегатском принципу у основним организацијама удруженог рада. То значи да је свака основна организација, преко своје радне организације, заступљена у радничком савету комбината. У неким другим самоуправним споразумима, као највиши орган самоуправљања је одређена радничка скупштина, коју сачињавају делегације радних организација које су удружене у комбинат. Сматрамо да се ради више о терминолошком разликовању, него о суштинском. И у једном и у другом случају ради се о самоуправном органу састављеном од делегата који су изабрани у свим организацијама удруженог рада (основним организацијама или радним организацијама водећи рачуна да из сваке основне организације уђу делегати у састав делегације радне организације која је заступљена у радничком савету односно скупштини пољопривредно-индустријског комбината. Затим су предвиђене надлежности радничког савета (скупштине) пољопривредно-индустријског комбината. Предвиђена су три вида надлежности. Први вид се односи на одлуке за које је обавезна сагласност свих основних организација удруженог рада у саставу комбината: задуживање за краткорочне и дугорочне кредите, одобравање кредита, удруживање средстава, усвајање периодичних обрачуна и завршних рачуна. За разлику од ранијег начина одлучивања, пре уставних промена, за који је била пресудна већина гласова, овај вид подразумева потпуну сагласност делегација из свих основних организација удруженог рада. Уколико се само делегација једне основне организације не сложи са предлогом одлуке, покреће се поступак усаглашавања са циљем да се дође до одговарајућег заједничког решења. Ради се о непосредној одговорности свих — од предлагача одлуке до оних који је прихватају или одбијају.

За други вид одлучивања не тражи се потпуна сагласност свих основних организација, али је потребно да све основне организације удруженог рада буду претходно обавештене о садржини одлуке коју раднички савет комбината има намере да донесе. Основне организације и удружене радне организације могу ставити своје примедбе и дати предлоге у вези припремане одлуке. О овим предлозима и примедбама се мора расправљати у радничком савету комбината пре доношења коначне одлуке. По правилу то су одлуке којима се одобравају санациони програми, средства за покриће губитака, питања пласмана производа, излазак на светско тржиште и слично. Многа од ових питања се доста често уређују и посебним самоуправним споразумима и то врло детаљно.

Трећи вид одлучивања односи се на питања о којима раднички савет комбината одлучује самостално, без претходног изјашњавања основних, односно радних организација у саставу комбината. То су одлуке у вези: закључења уговора о пословној сарадњи, закључење уговора о трајнијем пословном повезивању, избор инокосног пословодног органа или колективног пословодног органа комбината, разрешење ових органа, одлучивање о другим кадровским питањима у комбинату.

Наведени начини одлучивања и расподеле надлежности обезбеђују и пољопривредном комбинату као целини ефикасност у пословању и ефикасније наступање на тржишту. С друге стране, оваквим методом се истовремено обезбеђује и најпотпуније право радника у основним организацијама удруженог рада да одлучују о свим битним питањима, питањима која имају значај за њихов друштвено-економски и материјални положај.

Руководећи органи у комбинату у смислу ранијих прописа из ове области, сада не постоје. Ради се сада о пословодним органима, ипак према природи посла ови пословодни органи неминовно обављају и функцију руковођења. Пословодни орган пољопривредног комбината координира рад пословодних органа радних организација у свом саставу. Истина ова се питања, у својим детаљима, доста различито решавају у самоуправним споразумима о удруживању у комбинат, а посебно када се ради о колегијалном пословодном органу и председнику тога органа. Међутим, функција заступања је у принципу остала у надлежности пословодног органа и то у обиму који су имали ранији руководећи органи комбината.

Закон о удруженом раду од 1976. године предвиђа да све организације удруженог рада (основне организације, радне организације и сложене организације-комбинате) заступа и представља инокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, ако статутом или другим самоуправним општим актом организације није што друго предвиђено. Статутом или другим самоуправним општим актом може се предвидети да организацију удруженог рада (комбинат) заступа, односно представља, поред инокосног пословодног органа, односно председника колегијалног пословодног органа, један или више радника са посебним овлашћењима и одговорностима у организацији удруженог рада. Самоуправним споразумом, статутом или другим самоуправним општим актом одређује се обим овлашћења лица које заступа организацију удруженог

рада. Овим актима може се овлашћење заступника ограничити на закључивање одређених уговора, односно на вршење других одређених правних радњи. односно може се одредити да заступник у име организације удруженог рада закључује уговоре или врши друге правне радње само уз сагласност одређеног органа или заједно са одређеним органом организације удруженог рада. Овлашћења заступника организације удруженог рада, односно ограничења његових овлашћења морају се уписати у судски регистар. Представник организације удруженог рада је овлашћен да иступа у њено име али није овлашћен да за њу предузима правне радње, осим ако је овлашћен и за њено заступање.

Лице овлашћено за заступање комбината — заступник организације удруженог рада, може у оквиру својих овлашћења, дати другом лицу писмено пуномоћје за закључење одређених врста уговора и предузимање других одређених врста правних радњи, односно за закључење појединачно одређених уговора и предузимање других појединачних одређених правних радњи. Садржину и обим пуномоћја у оквиру својих овлашћења (генерално или специјално) одређује заступник организације удруженог рада који та овлашћења преноси. Закон познаје и пуномоћство по запослењу. Тако се пуномоћником по запослењу сматра и лице коме је у организацији удруженог рада поверено вршење дужности из којих по редовном току ствари проистиче и овлашћење за закључење одређених уговора, или вршење других одређених послова у границама тих дужности.

Неопходно је нагласити да су законом дата само оквирна овлашћења и одређени извесни лимити, или примера ради наведени одређени правни послови и надлежности органа самоуправљања и инокосних односно колегијалних пословодних органа. Све остало је остављено да се регулише самоуправним споразумом, статутом и другим општим самоуправним актима.

Ранија овлашћења руководећих органа у погледу заштите законитости су сада прешла на инокосне извршне органе. односно на председника колегијалног пословодног органа. Тако, на пример, ако инокосни пословодни орган (генерални директор) комбината нађе да је општи акт или појединачни акт који је донет у организацији удруженог рада у супротности са законом, самоуправним споразумом о удруживању, статутом и другим самоуправним општим актом, упозориће на то орган који је донео такав акт. Ако и после упозорења орган који је такав акт донео остане при свом акту, инокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, у управном поступку и акта по којима је за коначно одлучивање предвиђена надлежност суда, и о томе ће у року од три дана од дана обуставе, обавестити надлежни орган друштвено-политичке заједнице. Тако значи да је инокосни пословодни орган, односно председник колегијалног пословодног органа, одговоран и друштвеној заједници за законитост рада и за испуњење законом прописаних обавеза организације удруженог рада, а и самој организацији за доследно испуњавање свих правновањаних одлука и закључака.

Имајући у виду карактер одредаба Закона о удруженом раду, где је претежан број диспозитивних правних норми, самоуправним споразумом о удруживању у пољопривредно-индустријски комбинат, статутом и дру-

гим самоуправним актима општег карактера (правила, правилници, упутства и сл.), многа питања се могу решити и на други начин. Истина, изнели смо само она питања која су по нашем мишљењу јединствена за све комбинате, а само указали да се друга питања решавају самоуправним актима комбината. Природно, сваки пољопривредно-индустријски комбинат ће настојати да регулише одређена организациона питања, као и делокруг рада појединих органа, онако како сматра да је најпогодније за усклађен рад комбината као целине, а и за несметан развој организација удруженог рада у његовом саставу.

5. *Правни режим земљишта и средстава пољопривредно-индустријских комбината и пословних заједница.* — Сво земљиште и средства којима располажу пољопривредно-индустријски комбинати и пословне заједнице, као и пољопривредне задруге су у друштвеној својини. У југословенском правном систему не постоји разликовање на државну, задружну и личну својину. Постоји само друштвена својина и она обухвата сва добра на која не постоји право својине грађана. Међутим, земљиште и средства за производњу су под посебном законском заштитом. Земљиште, без обзира у чијој је својини, јер добро од посебног друштвеног интереса.

У погледу друштвених средстава, у складу са новим уставним и законским променама, основној организацији удруженог рада, припада посебно место. Тако се основна организација удруженог рада појављује као носилац свих овлашћења у погледу друштвених средстава, а она извесна права може преносити на више облике асоцијације — на радну организацију и сложену организацију удруженог рада-комбинат. Баш у циљу остваривања својих заједничких интереса у раду и стицању дохотка, радници свој рад и средства друштвене репродукције у основним организацијама удруженог рада слободно удружују у радне организације и друге облике удруживања рада и средстава.

Законом је предвиђено да основна организација удруженог рада може, у остваривању права радника да радећи друштвеним средствима управљају пословима и средствима друштвене репродукције, друштвена средства са којима располажу отуђити или пренети на друго лице уз накнаду или без накнаде, дати у закуп или на послугу, или их удруживати ради остварења заједничких пословних циљева. У Закону о удруженом раду се посебно истиче (члан 10. Закона) да су средства у друштвеној својини заједничка материјална основа одржавања и развоја социјалистичког друштва и социјалистичких самоуправних односа и њима управљају радници у основној организацији удруженог рада и у свим облицима удруживања рада и средстава, радници у радној заједници, односно други радни људи у самоуправној интересној заједници. Средства за производњу и друга средства удруженог рада, средства за задовољавање заједничких потреба и општих друштвених потреба, природна богатства и добра у општој употреби друштвена су својина. Друштвена средства, као ствари, материјална права и новчана средства у друштвеној својини, материјална су основа рада радника у основној организацији и другим организацијама удруженог рада. Пошто изворна права у вези са друштвеним средствима припадају основним организацијама удруженог рада, оне могу одређена ов-

лашћења пренети самоуправним споразумом о удруживању на радне организације, или сложене организације удруженог рада — пољопривредно-индустријске комбинате. У том случају законске одредбе у вези са друштвеним средствима се примењују и на комбинат.

Промет друштвених средстава, у начелу је слободан, али постоје одређена ограничења тога промета. Тако, основне организације удруженог рада не могу ствари које су средства производње и друга средства рада и средстава заједничке потрошње отуђити без накнаде грађанима, удружењима грађана и грађанским правним лицима, осим у случајевима одређеним законом. Основне организације удруженог рада не могу ствари које су средства за производњу и друга средства рада која у процесу рада чине целину (постројења, фабрике, погони и слично), отуђити уз накнаду или, без накнаде грађанима, удружењима грађана и грађанским правним лицима. Исти је случај и са зградама које служе за одмор и опоравак или за задовољавање других заједничких потреба удружених радника (одмаралишта, летовалишта, дечје вртиће, јаслице и сл.). Исте објекте не могу дати у закуп или на послућу грађанима, осим у случајевима предвиђеним законом.

Основне организације удруженог рада не могу грађевинско земљиште отуђити, нити пренети на друго друштвено правно лице, ако законом није другачије одређено. Изузетно, оне могу уступити земљиште општини уз накнаду улагања вредности учињених у то земљиште. Уговор који би био закључен противно свим горе наведеним ограничењима и забранама ништав је и не производи правна дејства.

Организација удруженог рада која намерава да ствар отуђи или пренесе на друго лице, уз накнаду, осим ако та ствар није роба коју основна организација удруженог рада продаје у оквиру свог предмета пословања, дужна је да ту ствар понуди на продају, у писменој форми, другим основним организацијама удруженог рада у саставу радне односно сложене организације удруженог рада. Ако основне организације удруженог рада, којима је понуда учињена у року од тридесет дана на дана пријема' понуде не изјаве да прихватају понуду, понуђач може ствар продати другоме; али само под истим условима, или под условима који не могу бити повољнији за купца од раније нуђених другим основним организацијама. Овим пречим правом куповине правно се штити интерес целине друштвених средстава у једној сложеној организацији удруженог рада — комбинату. Интерес социјалистичког друштва није разједињавање производних средстава, већ њихово удруживање. Стога и правни прописи морају деловати у том смислу.

Неопходно је истаћи да се у комбинату, као сложеној организацији удруженог рада могу образовати различити заједнички фондови. Ови заједнички фондови имају одређену намену и зависно од прилика служе свим удруженим организацијама пољопривредно-индустријског комбината. Та средства удружена у заједнички фонд и даље припадају удруженим основним организацијама удруженог рада. То су обично: заједнички резервни фонд, фонд солидарности, егалizacionи фонд, стамбени фонд и слично. Стога би се имовинска маса којом пољопривредни комбинат као целина управља састојала из средстава основних организација које су удруже-

не у комбинат и са којима комбинат не би могао да располаже и средства заједничких фондова којима се уз претходну сагласност основних организација може располагати у складу са самоуправним споразумом о удруживању и правилником о коришћењу одговарајућег фонда.

У погледу земљишта у друштвеној својини у прописима се посебно ништа не прописује. Пољопривредно земљиште се сматра основним средством пољопривредних организација, па оно што важи за остала основна средства (фабрике, постројења, крупна транспортна средства и друго) важи и за земљиште намењено пољопривредној производњи. У том смислу иста ограничења која важе за друштвена средства уопште, а о којима је било речи напред, важи и у погледу отуђења или уступања, давања у закуп и на послугу, и у односу на пољопривредно земљиште. Ипак, неопходно је нагласити, да пољопривредни комбинат може отуђити ствари које чине друштвена средства са којима располаже, или при томе мора сачувати интегритет вредности". То значи да добијена средства продајом или разменом треба да буду еквивалентна. Уколико је продаја или уступање извршено за мању вредност, онда пољопривредно-индустријски комбинат или друга организација удруженог рада мора надокнадити разлику до пуне вредности из својих средстава, из дохотка — текућих средстава која се остварују пословањем. Иначе редовна надокнада друштвених средстава врши се уплатом амортизационих износа, по одговарајућој амортизационој стопи. Из амортизационог фонда се врши набавка нових средстава уместо амортизационих.

6. *Правно уређење привредних веза пољопривредно-индустријских комбината и других облика удруживања рада и средстава.* — Углавном смо проучавали удруживање основних и радних организација у пољопривредно-индустријски комбинат. То је за југословенске прилике и најзначајнији облик подруштвљавања у крупна пољопривредна газдинства. Што се тиче даљег повезивања пољопривредних комбината међусобно, ту постоје три облика: 1) обавезно удруживање у општа удружења и преко њих у привредне коморе, 2) оснивање пословне заједнице, и 3) самоуправни споразуми о удруживању рада и средстава.

Свака организација удруженог рада, укључујући и пољопривредно-индустријски комбинат, је дужна по закону да се удружи у одговарајуће опште удружење, које се даље удружује у привредну комору. Постоје основне, покрајинске, републичке и Привредна комора Југославије. Општа удружења која се образују за одребену привредну област — привредну грану раде на унапређењу те привредне гране. За област пољопривреде постоје два облика удруживања — опште удружење за област пољопривреде и задружни савези. Пољопривредно-индустријски комбинати имају своје представнике и у једном и другом облику удруживања. У овим удружењима, односно задружним саветима, врши се усклађивање производних планова, усклађивање услова за пласман робе, усклађивање цена, рационализација у погледу снабдевања сировинама и репродукционим материјалом, унапређење пословне сарадње, давање предлога надлежним органима за доношење одговарајућих прописа и сл. Самоуправни споразум је општи правни инструмент за усклађивање односа на свим нивоима. Стога се он може користити и за усклађивање односа у оквиру одређене привредне

ране, односно привредне области. Конкретно, пољопривредни комбинати могу закључити самоуправни споразум са прехранбеном индустријом по одређеним питањима, извршити одговарајуће усклађивање својих интереса у циљу унапређења производње и пласмана, обезбеђења сировина и репродукционог материјала и сл. Те одредбе ће бити извор права и обавеза за учеснице споразума. Кршење самоуправног споразума подлеже не само имовинско-правним санкцијама, већ представља и привредни преступ за који одговорна организација удруженог рада може бити новчано кажњена од стране надлежног привредног суда.

Други облик удруживања рада и средстава је ради стицања заједничког прихода или заједничког дохотка. Ови односи су врло детаљно правно регулисани у Закону о удруженом раду. Удруживање рада и средстава је добровољни облик повезивања организација удруженог рада када је реч о пољопривредно-индустријским комбинатима. Међутим, за организације из области промета, а посебно спољно-трговинског промета може бити и обавезан. Правно средство за регулисање односа при заједничком удруживању рада и средстава је такође самоуправни споразум о удруживању. Тиме се по правилу ствара нешто трајнија сарадња у одређеној привредној групацији, односно између организација удруженог рада које су се одлучиле да удруже рад и средства за одређено време или временски неограничено.

Трећи облик повезивања на глобалном плану је пословна заједница. Пословна заједница може да се оствари самоуправним споразумом већег броја пољопривредно-индустријских комбината и других заинтересованих организација удруженог рада у циљу бољег пословања. Таква пословна заједница има статутс правног лица и иступа у правном промету у име и за рачун удружених чланова и има онај делокруг послова који су одређени у самоуправном споразуму о удруживању у пословну заједницу.

7. Земљорадничке задруге. — Земљорадници и други радни људи, обављајући делатност личним радом средствима рада у својини грађана, свој рад и средства удружују у задруге и друге облике удруживања. У досадашњој привредној пракси место земљорадничких задруга је било врло скромно. Међутим, новим прописима и мерама се настоји да то буде један масовни облик удруживања земљорадника, а преко задруга да се оствари повезивање са крупним пољопривредним газдинствима — пољопривредно-индустријским комбинатима. Без обзира, на извесну општу скромну улогу коју су земљорадничке задруге имале у преходном периоду, оне су увек вршиле знатан утицај на подизање пољопривредне производње на југословенском селу. Посебно значајну улогу земљорадничке задруге имају у повезивању земљорадника са пољопривредно-индустријским комбинатима. По правилу сваки пољопривредно-индустријски комбинат сарађује са по неколико земљорадничких задруга. Понекад је то и са по неколико десетина. Ова сарадња се остварује или на основу самоуправног споразума о удруживању рада и средстава или на основу уговора о пословној сарадњи и кооперацији. На тај начин земљорадничка задруга обезбеђује пласман својих производа и производа удружених земљорадника — коопераната преко комбината, а с друге стране, уз помоћ комбината успешније организује производњу и сарадњу са земљорадницима. Поред тога велики

број пољопривредних задруга је ушао у састав пољопривредних комбината и има статус основе организације удруженог рада или радне организације у саставу комбината. Нови законски прописи и савезни и републички погoдују том позитивном процесу. Земљорадничка задруга има у начелу положај, права, обавезе и одговорности организације удруженог рада. У земљорадничкој задрузи може се, под условима утврђеним законом, организовати основна задружна организација и основна организација у коју удружују рад радници који раде у земљорадничкој задрузи. Ако земљорадничка задруга у свом саставу има две или више основних задружних организација има у начелу исти положај, права, обавезе и одговорности радне организације. Земљорадник који је удружио земљиште, средства рада, односно друго средство у земљорадничку задругу задржава право својине на том земљишту, средству рада, односно другом средству, ако самоуправним споразумом о удруживању земљорадника у земљорадничку задругу, продајом или на други начин не пренесе у друштвену својину земљиште, средство рада или друго средство на које има право својине. Земљорадничке задруге могу се удружити у задружне савезе у складу са законом. За територију СФРЈ задржани савези се могу удружити у савез задружних савеза. Ближе правно регулисање материје о земљорадничким задругама и удруживању земљорадника је у надлежности социјалистичких република и покрајина. У току је доношење нових републичких и покрајинских закона који детаљно уређују ову материју. Наравно при томе се мора водити рачуна о основним поставкама и одредбама Закона о удруженом раду (члановима 275 — 319).

8. *Закључак.* — У овом раду настојали смо да обрадимо правни режим великих подруштвених пољопривредних газдинстава. То је врло комплексно питање. Настојали смо да правно анализирамо основни облик ових газдинстава — пољопривредно-индустријски комбинат. Међутим, и извесне земљорадничке задруге представљају крупна пољопривредна газдинства, истина ређе. Стога, овим другим облицима није поклоњена одговарајућа пажња. Исто тако нису могли бити детаљније размотрени ни узајамни односи удружених радника у комбинатима и удружених земљорадника у земљорадничким задругама. Та питања су остављена да ако буде интересовања, за дискусију и аутор овог рада биће спреман да пружи потребне информације и о тим питањима.

др Радомир Буровић